

Sajtótörténeti „fűszerkönyv”

Lakatos Éva tekintélyt parancsolón hatalmas művét, a művelődés- és irodalomtörténeti jelentőséggel bíró magyarországi hetilapok és folyóiratok bibliográfiájának negyven füzetét minden könyvtáros ismeri. A *magyar irodalmi folyóiratok* (Bp. 1972–2000) alfabetikus rendben tárja föl 4604 periodikum legfontosabb adatait a megjelenés dátumaitól a rendszeres szerzők névsoráig. A bízvást grandiózusnak nevezhető mű több mint három évtizednyi munkálatai közben támadt föl a szerző érdeklődése, hogy – túllépve a bibliográfus regisztráló szerepén – föltárja és bemutatssa, milyen is volt a magyar sajtó fénykora, a XIX. század második felének, a XX. század elejének hazai újságírása. Ez a korszak nem csak azért mondható fénykornak, mert az 1860-as, 1870-es évektől sokasodtak meg hazánkban a sajtótermékek, azért is, mert ekkoriban alakult ki a korszerű újságírás, lapkiadás és -terjesztés; ezidőtől vált üzletté, anyagi hasznot hozó gazdasági vállalkozássá az újság; ekkoriban jelent meg a mai értelemben vett riporter, lapszerkesztő, „újdondász”; megindult a rendszeres hírszolgáltatás, kialakultak a tudósítói hálózatok, megjelentek a nagyobb példányszámok előállítására alkalmas nyomdagépek stb. E körülmények egyértelműen magyarázzák, hogy Lakatos Éva érdeklődése miért e korszakra irányult. Ugyanakkor a szerző nem a sajtótörténet hagyományos témaköreiben – mint a lapok eszmei, politikai irányultsága vagy az irodalmi sajtó esztétikai színvonala – vizsgálódott, hanem a modern lapcsinálás működésének föltételeit, azokat a korjellemző vonásait, netán furcsaságait vette górcső alá, amelyek minden időben együtt járnak a korszerűség nevében föllépő új korszakokkal. Magyarán, Lakatos Éva egy-egy tanulmányában az új idők újdonságaira, netán „hordalékára” világít rá, azokra a talán nem általános, de mindenképp jellemző tünetekre figyelte föl, amelyek nem föltétlenül fontosak a sajtótörténészek szemében, de fölöttébb árulkodóak a korra és a korszellemre nézve. Amelyek szaktudományi szempontból nem biztos, hogy lényegesek, ám mindenképp érdekesek és tanulságosak – a művelt laikusok számára is. Ilyenformán tehát a *Sikersajtó a századfordulón* című kötet tizenhárom tanulmánya a harminc esztendei bibliográfusi föltárómunka „melléktermékeként” keletkezett. Profán hasonlattal: e dolgozatok úgy viszonyulnak a negyven füzetnyi bibliográfiai anyaghoz, ahogyan az ételnek egyedi zamatot adó fűszerek a húshoz, a körethez. Nem véletlenül adta a szerző kötetének a *Sajtótörténeti megközelítések* alcímet, jelezni óhajtván, hogy nem módszeres sajtótörténeti áttekintést alkotott, hanem a korjellemző mozzanatokról, érdekességekről, furcsaságokról számol be.

A kötet négy részből áll. Az elsőbe (*Lapkiadás mint üzlet*) kerültek a sajtó gazdasági alapjait, üzleti céljait megvilágító dolgozatok, amelyek rendre oda lyukadnak ki, hogy bizony, ezekben a kiegyezés körüli években vált hazánkban az újság gazdasági vállalkozássá. A második részbe (*A sajtó műhelyéből*) sorolta a szerző azokat a tanulmányait, amelyekben a lapcsinálás szakmai kérdéseit vizsgálja, annak a folyamatnak az állomásait, amelynek kezdőpontján a hír áll, vég-

pontján az olvasó. A harmadik nagy fejezet (*Különlegességek, furcsaságok*) négy dolgozata olyan – az imént „hordaléknak” nevezett – jelenségeket villant föl a nemzetközi sajtó történetéből, amelyek részint példányszámnövelő üzleti célból, részint szenzációhajhász különködésből következtek. Az utolsó részben (*A múlt megőrzése*) a híres európai sajtógyűjteményeket, hírlapműzeumokat mutatja be, illetve emléket állít a szerző mesterének, mentorának, Dezsényi Bélának.

Ezek után – immár minden rendszer nélkül, kedvcsinálás céljából – érdemes tallózni a fölöttebb gazdag anyagban, azaz érdemes Lakatos Éva nyomába szegődni sajtótörténeti kalandozásaiiban az időben visszafelé vezető úton. Megtudhatjuk például, hogy nem is ritkán megesett, hogy két lap ugyanabban az időben megegyező tartalommal jelent meg (így 1895-ben a *Képes Családi Lapok* és a *Magyar Világ*, vagy a két élclap, a *Magyar Herkó Páter* és a *Magyar Miska*), éspedig azért, mert egymástól különböző olvasói rétegeket értek el egyszeri munkával, azaz leszorított költségvetéssel. Ugyancsak a példányszám növelését, a jobb piaci térítést szolgálta a lapok címeinek változtatása, továbbá a mutációk vagy központi mellékletek kiadása; előfordult, hogy jogi vagy cenzurális korlátozások kijátszása miatt váltogatták címeiket a lapok. Lakatos Éva példák sokaságán mutatja be, milyen volt a kapitalista sajtó első hazai korszaka, miféle trükkökkel növelték a kiadók az eladott példányok számát: mondjuk, dömpingár alkalmazásával (*Tolnai Világlapja*), ajándékkönyvek, könyvsorozatok, kalendáriumok küldésével (igen sok újság), esetleg tárgynyerményekkel (*Új Idők*), sőt volt olyan orgánus is (pl. a *Bácsmezei Napló* az 1920-as években), amelyik ingyenes ügyvédi és fogorvosi szolgáltatásokkal kecsegtette a rendszeres előfizetőket. A lapcsinálás folyamatának bemutatásakor szól a szerző a korabeli gyorsajtó jellegzetes kiadványtípusáról, a hírforrásként használt nyomatosról; külön tanulmányban elemzi a színes, dekoratív borítók és lapfejek vevőcsalogató szerepét; nemkülönben megemlékezik a hajdani lapterjesztés jellegzetes figurájáról, a rikkancsról, aki a XIX–XX. század fordulóján szorosan hozzátartozott a városok képéhez. Érdekes és tanulságos írásban ismerteti a szerző az 1850 és 1890 közötti évtizedek lapterjesztési statisztikáit. Ebből tudhatjuk meg, hogy közvetlenül a szabadságharc leverése után mindössze kilenc magyar nyelvű napilap jelent meg hazánkban, számuk 1854-ben már húsz volt, 1890-ben pedig 630! Ugyanakkor a példányszámok – mai szemmel nézve – meglehetősen alacsonyak voltak; az országos napilapok többsége nem érte el a naponkénti tízezres mennyiséget. Az újságcímek számának ugrásszerű növekedésén kívül a laptípusok sokasodása is a megnőtt olvasási kedvről tanúskodik. Ekkoriban terjedtek el a szépirodalmi hetilapok (*Budapesti Visszhang*, *Déliabáb*, *Családi Lapok*), igen népszerűvé váltak a divatlapok (*Budapesti Bazár*, *Divat*, *Divatcsarnok*, *Pesti Hölgy Divatlap*) és az élclapok (*Bolond Istók*, *Bolond Miska*, *Borsszem Jankó*). Ugyancsak tanulságos adat, hogy számos német nyelvű orgánus eladott példányszáma megelőzte a magyarokét.

Az érdeklődők igen sok érdekes információra, kuriózumra bukkanhatnak a kötet *Különlegességek, furcsaságok* című részében. Itt esik szó az alkalmi, ünnepi különszámok kiadásának honi megjelenéséről, illetve a külföldi orgánusok hazánkat bemutató különszámairól, mellékleteiről. Megismertet a szerző az „eleven újság” műfajával, amely a nyomtatott sajtó rovatbeosztása, szerkezete szerint jelenetekben közvetítette a dramatizált híreket. Az első eleven hírlapot Kolozsvárott 1887 februárjában mutatták be, majd hamar nagy népszerűsége tette szert, a szá-

zadfordulón Brassótól Orosházáig, Lippától Losoncig széles e hazában tartottak előadásokat. Lakatos Éva mindezeken túl bemutat néhány szokatlan helyen (óceánjárón, léghajón, befagyott tó jegén) működő alkalmi szerkesztőséget, néhány külön szerkesztőt és különös újságot (mint a *Mercure France*-t, amely egyetlen példányban készült – Napóleon számára). A kuriózumok sorát gyarapítják a nem papírra nyomott újságok (ilyen volt pl. a *Czeplédi Közlöny*, amely Ferenc József halálhírét selyemre nyomva közölte; Franciaországban tésztaalapra nyomott, ehető újság is készült), valamint a különleges méretű hírlapok (a rekorder Argentínában, 1944-ben látott nyomdafestéket 2×3 méteres méretben). Hasonlóképp izgalmas az ún. szűk réteglapok története, hogy csak két „szélső” példát említsünk, a szi-bériai magyar hadifoglyok újságjait vagy épp a Monte Carlo-i kaszinó belső hírlevelét.

Adatok, tények, érdekességek, kuriózumok tömege vonul el az olvasó szeme előtt. És ez a pergő képsor sajátos módon szinte a hazai sajtó fölvirágzása bő fél évszázadának tablóképevé áll össze. Lakatos Éva kötete ilyenformán olvasható sajtótörténeti érdekességek gyűjteményeként, miközben a tanulmányokban valóssággal hemzsegnek a művelődés- és nyomdatörténeti, gazdaság- és jogtörténeti, muzeológiai, könyvtártudományi, irodalomtörténeti, olvasásszociológiai adalékok. Vagyis a *Sikersajtó a századfordulón* korántsem csak a szakszerű érdeklődést elégíti ki, a művelt laikusok számára is rengeteg tanulságos ismeretet nyújt, ráadásul vonzóan olvasmányos stílusban. Vagyis jóízűen, ahogy a fűszerkönyvekhez illik...

(Lakatos Éva: *Sikersajtó a századfordulón*. Sajtótörténeti megközelítések. Bp. 2004. Balassi Kiadó, 234 p., 28 t.)

Mezey László Miklós

Lakatos Éva

Sikersajtó
a századfordulón

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K